

Az informatika mint kihívás : a falak nélküli könyvtár jövője

13 évvel ezelőtt, 1998 márciusában, a British Council könyvtármenedzsment szemináriumot szervezett Norwichban. A téma az egyetemi könyvtárak jövője volt. A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* beszámolt a tapasztalatokról, a konferencián elhangzottakat összegezte.¹ A vizionált kép a következő volt: Alice hallgatónő egy meg nem nevezett egyetemen. Pillanatként az életéből csak annyit láthatunk, hogy laptopjával szimbiotikus kapcsolatban élve mindent online intéz, a banki átutalástól kezdve az egyetemi kurzusok felvételéig. Szóhasználatában a „forrásközpont” jelenti az egykori könyvtárat (melyet az idősebb tanárok „könyvtár”-nak neveznek még, csupán megszokásból), mely forrásközpont falakkal rendelkezik ugyan, de nincsenek benne könyvszekrények, polcokon sorakozó könyvek, és PC-k sem.

1998-ban valóságtól elrugaszkodott víziónak tűnhetett Alice csupa-online „csodaország”, szinte orwelli hatásúnak a könyvtár ilyen értelemben vett forrásközpontként való megjelenítése. Azóta viszont eltelt 13 év, csaknem másfél évtized. A kérdés az, hogy még mindig orwellinek érezzük-e Alice webes-internetes, digitalizált-virtualizált online világát?

Tanulmányomban az informatika – egészen pontosan: a könyvtárinformatika – kihívásaival, feladataival, az információhordozók átalakulásából adódó megváltozott könyvtári szerkezettel foglalkozom. A hagyományos értelemben vett „könyvtári hálózat”-hoz (értsd: a hagyományos könyvtárak hálózatához) képest a mai könyvtár az információs társadalom információ-tárhelyeként és ezáltal fontos forrásaként, igen: *forrásközpontjaként*, most már más értelemben is *hálózat* része; hiszen annak alkotóeleme, amit Manuel Castells óta „hálózati társadalom”-nak nevezünk. A Castells-trilógia *A hálózati társadalom kialakulása* c.kötete² szerint „civilizációnk új társadalmi morfológiája a hálózatokra épül”, beköszöntött a „társadalmi szerveződés hálózati formája” (598), amikor is „társadalmi szerveződésünk kulcsfontosságú összetevője az információ, és az üzenetek és képek áramlásai a hálózatok között társadalmunk alapvető összekötő fonálait alkotják” (608). Hogy a könyvtár mint

---

¹ Koreny Ágnes-Varga Katalin: „Alice a könyvtárban, avagy milyenek lesznek az egyetemi könyvtárak 2010-ben?” *TMT*, 45. évf. (1998) 10. sz., 383. p.

² *A hálózati társadalom kialakulása. (The Rise of the Network Society, 1996.)* Ford. Rohonyi András. Budapest: Gondolat-Infonia, 2005.

forrásközpont ennek, a most használt köznapi kifejezéssel, „része”, hálózati társadalmi terminológiával szakszerűen így mondható: a sok könyvtár a hálózati társadalom megannyi „csomópontja”. Bár maga ekként nem említi, de miért is ne fogadná el Castells a könyvtárt is csomópontnak, amikor ezek példáit sorolva olyanokat sorol, mint „a televíziós rendszerek, szórakoztatóipari stúdiók” (599). Mi több, a forrásközpont most már nem hagyományos könyvtár-mivoltában lesz hálózati csomóponttá, hanem, a hálózati társadalom hálózati logikája szerinti megjelenésben, elvégre (Molnár Szilárd—Kollányi Bence—Székely Levente³ Castellst értelmező szavait a könyvtárra vonatkoztatva:) most már a könyvtár működését is „a mikroelektronikára épülő információs és kommunikációs technológiák biztosítják” (65).

Mindezzel kapcsolatban azonban, miközben folyamatosan szemem előtt lebeg az új Alice net-alapú, új (online) „Csoda-ország”, és elfogadom a könyvtárat új közösségi kommunikációs funkciókkal megújító hálózati-társadalmi logikát, valami gondba ejt: a forrásközpont megjelenésének és térhódításának valóban azt kell-e jelentenie, hogy közben ez az átalakulás teljesen megszünteti a hagyományos értelemben vett nyomtatott *gyűjteményt*? Az elektronikus kultúra kétségkívül átalakulást hozott az alfabetikus kultúrában, „a tipografikus ember” életében (ld. erről *A Gutenberg-galaxis* megfelelő fejezeteit⁴), de a könyv szerepe a „globális falu”-ban sem enyészett el. McLuhan jövődőlését a tömegmédiák ugyan beteljesítették, állapítja meg Castells, olyannyira, hogy Castells már a Gutenberg-galaxist követően „McLuhan-galaxis”-ról beszél (444). És a McLuhan-galaxis hamarosan maga is differenciálódik, új technológiák révén a média átalakul, folytatja Castells (mert a média közönsége „nem passzív tárgy, hanem interaktív alany” [uo.]), diverzifikálódik a tömegközönség, megjelenik a számítógépes kommunikáció, az internet, az interaktív társadalom, szimbolikus környezetté válik és belép a valóságba a „virtualitás kultúrája” (Castells ötödik fejezete, 433-493).

Mindez így igaz. De Castells is megjegyzi, hogy az elektronikus korban (a McLuhan-galaxisban) a könyvek azért „megmaradtak, bár sokukban ott rejtőzött a vágy, hogy

---

³ Molnár Szilárd—Kollányi Bence—Székely Levente: „Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom”. Az *információs társadalom*. Szerk. Pintér Róbert. Budapest: Gondolat—Új Mandátum, 2007. 64-81. p.

⁴ Marshall McLuhan: *A Gutenberg-galaxis*. (*The Gutenberg Galaxy*, 1962.) Ford. Kristó Nagy István. Budapest: Trezor, 2001. Ld. pl. „Az új elektronikus egymásrataltság globális falu képében teremti újjá a világot” és „Az alfabetikus és elektronikus kultúra XX. századi találkozása [...]” c. fejezeteket (45-47, 59-62. p.).

tévéműsorok forgatókönyveivé váljanak” (436). Ehhez hadd tegyem hozzá, hogy az információs társadalom hálózati világában, annak forrásközpontjaiban, illetve hálózati csomópontjaiban is megmaradt a könyv, bár – akarja vagy nem akarja –, digitalizálva lép be a virtuális kultúrába. Sőt, alfabetikus-tipografikus közönségét sem veszíti el, csak az most nyomtatott betű helyett elektronikusat olvas.

Nem kívánom megkérdőjelezni mindazt, ami ezekben a változásokban előnyös, de minden korábbinál nagyobb súllyal vetődik fel a kérdés: hol van ebben az egészben a klasszikus értelemben vett gyűjtemény, miután digitalizáltatott? Nem elszomorítani szeretnék, csak arra emlékeztetni, hogy az egészséges egyensúly megteremtése a hagyományok és az innováció között mindig egyértelmű törekvés volt a szakmában. És szembe kell néznünk a dolgok állásával: a jelenben zajló folyamatok, mint amilyen a digitalizálás, a világháló mindent felülíró agresszivitása, a nemzedékek olvasáshoz-tanuláshoz-információkereséshez való hozzáállása, gyökereiben változik meg.

Ezért felteszem – az elméleti nagykeretektől most már kilépve, és konkrétan a forrásközpont-könyvtár-jelenséget szemügyre véve, illetve a nagy átalakulásokat is konkrét könyvtári összefüggésben szemlélve – azokat a kérdéseket, melyek révén a fő kérdésre adható válaszhoz kívánok közelebb jutni.

1. Honnan jövünk és hová tartunk?
2. Milyen is az újabb idők paradigmaváltása?
3. Hogyan befolyásolja a könyvtári munkafolyamatokat?
4. Milyen előjelű a változás?
5. Új momentum a változott körülmények és elvárások viszonyába.
6. Beletágul a könyvtár a virtuális térbe?
7. A paradigmaváltás és az informatikus-könyvtáros.

1. *Honnan jövünk és hová tartunk?*

Kétség nem fér hozzá, hogy a könyvtár mint szolgáltató intézmény hihetetlen változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. Az információs társadalom elképesztő gyorsasággal jelent meg a könyvtári szakmában. Ennek kihívásai akkoriban újnak és nehéznek tűntek, de a könyvtárak nagyon jól megoldották feladataikat: mára már elmondhatjuk, hogy az informatikus könyvtáros szakma teljesen felzárkózott az információs társadalom által kínált lehetőségekhez, és megfelel az általa diktált elvárásoknak.

A történet itt mégsem ért véget, sőt, bizonyos értelemben itt kezdődik. Azt is mondhatjuk: az átalakulás megtörtént, de a megvalósulás folyamata új történetet generált. Ugyanis az eddigi átalakulások, informatikai megoldások (integrált könyvtári szoftverek, a munkafolyamatok gépesítése, az automatizálás, a nagy – helyi, illetve országos – hálózatok létrejötte) átalakították a hagyományos könyvtári munka részegységeinek arányviszonyait, ám, *összességében véve, minden munkafázis megmaradt*. A feldolgozó munka nagymértékben leegyszerűsödött (nem csak a központi feldolgozásnak köszönhetően, hanem a feldolgozó űrlapok online átvételével is) és felgyorsult. A szerzeményezés is online működik, az ügyintézés egyszerűsége és a gyorsulás mértéke itt is érezhető. A tájékoztatás szerepe felértékelődött, egyre nagyobb hangsúlyt kapott, és ez ugyancsak a világhálóval, a nagy adatbázisok megjelenésével és tömegessé válásával, a szakirodalom egyre több irányú szóródásával, az információ tömegessé válásával magyarázható. Hiszen egyértelmű az is, hogy minél nagyobb a keresési lehetőségek tárháza, annál nehezebb és bonyolultabb megtalálni a lehető legpontosabb és legrelevánsabb forrást. A kölcsönzői munkafolyamat is átalakult, a géppel való kölcsönzés mára már evidencia, a netes előjegyzés, hosszabbítás és a többi mindennapos gyakorlat. A kölcsönző könyvtáros munkája az olvasóval való foglalkozás tekintetében lett viszont összetettebb (sok olvasót bizonytalanít el a digitális világ, hogy csak egyetlen, szorosan téma-releváns példát említsek).

Ugyanakkor megjelentek új munkafolyamatok, melyek elvégzéséhez a hagyományos könyvtárosi szakmai tudás nem volt elegendő. A hazai felsőoktatás igen gyorsan reagált a kihívásra, minek eredményeképpen az informatikus-könyvtáros, illetve a könyvtár-informatikus képzés lépett a „sima” könyvtárosképzés helyére. Ma már ez is evidencia.

2. Milyen is az újabb idők paradigmaváltása?

Az utóbbi évtized egyik nagy találmánya, az információs társadalom igényeinek kielégítésére, a digitalizálás. És itt kezdődik annak lényege, ami engem foglalkoztat, hiszen az információs társadalommal ellentétben a digitalizálás tényerése hosszabb távon nem csak a könyvtárosi munkafolyamatokat alakítja át teljesen, hanem átfogalmazza a gyűjtemény státusát is. Az informatika egyre nagyobb teret nyer a közgyűjtemények életében, és ez tulajdonképpen nem is baj, hiszen az új idők kihívásainak mindig meg kell felelnünk. Hogyan lehet viszont úgy eleget tenni a *Lundi Alapelvek*nek, vagyis az európai tartalmat megjeleníteni a világhálón, hogy miközben a hagyományos értelemben vett könyvtári gyűjtemény szilárd alapot nyújt az innovációhoz, maga a klasszikus könyvtár és gyűjtemény – fizikai mivoltában – ne szívódjon fel a táguló cybertérben?

A váltás horderejének érzékeléséhez vessünk egy pillantást azokra a kulcstényezőkre, melyeket a *TMT* 1998-ban gyűjtött össze,⁵ mert a kilencvenes években fogalmazódtak meg, és együttes 20. század végi feltűnésük azt prognosztizálta, hogy ezek a tényezők befolyásolják, illetve több vonatkozásban alapvetően meghatározzák a jövő változásait. Egyszóval, arra utaltak, hogy – hadd mondjam Thomas Kuhn⁶ terminusának napjainkban szokásos kiterjesztésével – paradigmaváltás zajlik.

- a. Tudás: az erő lassan elveszíti fölényét a tudással szemben, a hangsúly az ész irányába tolódik, hiszen a jövő társadalma egyértelműen a tudás társadalma, melynek következtében a tudás válik a szolgáltatóipar fő hajtóerejévé.
- b. Globalizáció: a globális gazdaságot a tudás határozza meg. Sem a globalizált gazdaság, sem a tudás nem ismer határokat.
- c. Digitalizáció: a kommunikáció bővülő lehetőségeinek egyik szelete. A digitális csatornák terjedése, fejlődése, konvergenciája a kommunikációs csatornák szélesedését is jelentik.

---

⁵ Koreny Ágnes-Varga Katalin, im., 383-84. p.

⁶ Thomas Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete. (Structure of Scientific Revolutions, 1962.)* Ford. Bíró Dániel. Budapest: Gondolat, 1984.

- d. Virtualizáció: aminek hatása van, az létezik. A virtuális hatás szerepe egyre jobban felértékelődik.
- e. Molekularizáció: a tömegkommunikációt felváltja a molekuláris média, termelés, szolgáltatás.
- f. Integráció: a jólét, az információ és a társadalmi létezés alapja a mindenki számára elérhető infrastruktúra. A hálózatos kapcsolatrendszer mindennek az alapja lesz.
- g. Innováció: az üzleti siker fő hajtóereje fontosabbá válik, mint az eddigi fő mozgatóerők (nyersanyag, termelékenység, munka). A legfontosabb értékforrás az emberi képzelet.
- h. Verseny: az információt előállító és szolgáltató intézmények fokozottan arra kényszerülnek, hogy versenyre keljenek egymással. A másik legyőzése helyett azonban az együttműködésre, az együtt nyeresre kell helyezni a hangsúlyt, mert csak így van esély a túlélésre.
- i. Együttműködés: a források hiánya megköveteli a könyvtáraktól és partnereiktől, hogy stratégiai egyesüléseket hozzanak létre. A kutatás és fejlesztés sok pénzbe kerül, a költségek megosztása azonban olyan programokat is lehetővé tesz, amelyek másként nem lennének megvalósíthatók.
- j. Informatika, technika: a technikai fejlődés gyökeresen átalakítja életünket és munkánkat. A fejlődés nemcsak új eszközöket ajánl eddigi munkánkhoz, hanem változásokat, fejlesztéseket, új szolgáltatásokat is.
- k. Felelősség: az elszámoltathatóság érdekében a teljesítmény mérhetőségére van szükség.
- l. Tanulási szokások: gyökeresen más lesz a tanulás módja, ideje, mások lesznek forrásai. Terjed a részidős képzés és a távoktatás.
- m. Változásmenedzselés: a változások tempója, a verseny és a túlélés nyomása megkívánja, hogy a változást irányítani és strukturálni tudjuk. A sikeres szervezet a legnehezebb körülmények közepette is képes a túlélésre, ha a stratégiai tervezés eszközeivel és módszereivel képes a változások menedzselésére.

Bő évtizednyi távlatból a századvégre visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a kilencvenes években megfogalmazott kulcstényezők mindegyike maradéktalanul

meg is jelent, és érvényre jutott a változások alakításában. Nem kis szerepet játszottak abban, hogy számos értelemben és területen átalakultak az információs intézményekkel szembeni elvárások és új formákat öltöttek a kihívások. A könyvtárak életét is ezek a folyamatok tették és teszik mozgalmassá. Ez elől nem kell és nem is lehet kitérni. Az alkalmazkodás és annak választott módszere az információs intézmények túlélésének záloga.

A digitalizálásra való felkészülést, illetve annak megszervezését az Európai Unió fontos területnek nyilvánította. A *Pármai Charta*⁷ és az Európai Bizottságnak az európai digitális könyvtárakra vonatkozó tervei⁸ segítették elő, tették lehetővé a szervezett digitalizálás elindítását. A *Pármai Charta a Lundi Alapelvekből* indul ki és azokra épül. Nem véletlenül: az európai kulturális és tudományos örökség rendkívül gazdag, ezért védelmére és megőrzésére a legnagyobb figyelmet kell fordítani.

A tagállamok politikájában is megmutatkozik az információs társadalom, az új információs és kommunikációs technológiák elterjedésének hatása, amint az a *Digitalizálási stratégiákból* egyértelmű. A digitalizálás rendkívül fontos stratégiai lépés, melyet a kulturális intézményeknek meg kell lépniük, annak érdekében, hogy fenntartsák a kulturális sokszínűséget, és polgáraik számára biztosítsák az ehhez való jobb hozzáférést, fellendítsék az oktatást és így tovább (81-82).

Az Európai Bizottságnak az európai digitális könyvtárakra vonatkozó tervei értelmében⁹ három fontos intézkedési terület fogalmazódott meg: a digitalizálás, az on-line elérhetőség és a digitális megőrzés. Kulcsfontosságú a magántőke bevonása és a közszférával való összefogása a finanszírozásban. A Bizottság forrásokat biztosít az eContent-plus program révén, többek között 60 millió eurót bocsátott a nemzeti digitális gyűjtemények és szolgáltatások kölcsönös működtethetőségére és a kulturális anyagok többnyelvű elérésére és használatára.¹⁰

3. *Hogyan befolyásolja a paradigmaváltás a könyvtári munkafolyamatokat?*

---

⁷ Végső változat, 2003. november 19. *Digitalizálási stratégiák*. Könyvtári Intézet, Budapest, 2005, 81-89. p.

⁸ u.o. 91-93. p.

⁹ Brüsszel, 2006. január 20.

¹⁰ *Digitalizálási stratégiák*, 91-93. p.

A munkafolyamatok átalakulása nem minden típusú könyvtárban egyformán megy végbe, és nem is azonos mértékű. A nemzeti könyvtárak új feladatrendszerre olyan informatikai tudással rendelkező munkatársakat kíván, akik az új folyamattal szembe tudnak nézni. Ez a kérdés is megoldott, nem vitás. Más a helyzet viszont a kisebb könyvtárakban, gondolok itt a felsőoktatási (főiskolai) könyvtárak egy részére, a közművelődési könyvtárakra, mely intézmények munkafolyamatainak struktúráját a felülről legyűrűző új feladat radikálisan megváltoztatja. A közművelődési könyvtárak esetében (főleg ahol alacsony a dolgozói létszám) a hangsúlyok eltolódnak (az informatika irányában való megindulás következtében), a működés rendjét is befolyásoló módon, ezért a munkafolyamatok átalakulásának felgyorsulása nehezebben érinti a munkatársakat.

4. Milyen előjelű a változás?

A változás minősítésének tekintetében el kell választanunk egymástól magát a gyűjteményt, a könyvtár felhasználóját és a könyvtári dolgozót. A könyvtár mint hagyományos információ-megőrző és közvetítő szereppel felruházott intézmény, a mindennapi működésben is fokozódó mértékben érzi az előre haladó digitalizálás hatásait.

Megmutatkozik ez a látogatottság egyre csökkenő számaiban, a gyűjtemény kihasználtságának ugyancsak csökkenő tendenciáiban. Az elektronikus formában elérhető szakirodalomért, forrásokért a hallgató, könyvtárhasználó, olvasó – mindegy, hogyan nevezzük - nem fog bejönni a könyvtárba. Ugyanis otthonról kényelmesen elérheti. Kivételt képeznek azok, akiknek még mindig nincs otthon internet-elérhetősége, de ez a vékony könyvtárhasználói réteg is fokozatosan elenyészőben van.

Nem azt állítom, hogy nincsenek egyetemisták, főiskolások és iskolások, akik városuk könyvtárának olvasótermét használják, igénybe veszik a kézikönyvtári állományt, de szembe kell néznünk azzal a ténnyel is, hogy belátható időn belül ez a könyvtári szolgáltatás is kihasználatlanná válik, és megkérdőjeleződik a fenntarthatóság.

A közművelődési könyvtárak esetében ez komolyan veendő veszély. El kell azon gondolkodnunk, hogyan lehetne megelőzni a szintén vizionálható rémképet, mely szerint még *vannak* polcok az olvasóteremben a szakirodalmi részen, *könyvek* is vannak a polcokon, *fala* is van még a könyvtárnak, de lassan eltűnik belőle a tanuló, az olvasó, a könyvtárhasználó. Kényes és kényelmetlen kérdés, de fel kell tennünk, és foglalkoznunk kell vele. A digitális állományt meg annak virtuális könyvtárhasználóját, a virtuális olvasót már kivonta a könyvtár még álló falai közül az információs és hálózatos társadalom a digitalizációval és virtualizációval. Meg lehet-e tartani a tanulót, olvasót, információ-keresőt legalább a helyben használható szakirodalmi gyűjtemény számára? Csak kérdéseim vannak, a válaszokat nem tudom. A változást minősítő előjel a polcokon még ott sorakozó nyomtatott dokumentumok szempontjából (hírértéke a Gutenberg-galaxis számára) egyértelműen negatív.

A könyvtárt még mindig érdemben (fő rendeltetésének megfelelően) használók tekintetében valamelyest más a helyzet. És itt talán bevezethetünk egy finom megkülönböztetést (jelen előadásom eddigi szóhasználatához képest is) „könyvtárhasználó” és „olvasó” között (eddig szinonimákként használtam őket). Elvégre itt sem lehet általánosítani, hiszen másként kell megközelíteni a könyvtárhasználót, aki tanulásra, a szűkebb értelemben vett információforrásként használja a könyvtárat, és másnak minősül az, akit kifejezetten az olvasás igénye, öröme hoz be a könyvtárba, a szabadidő értelmes eltöltését, a tartalmas szórakozást keresve igényli a könyvtár szolgáltatásait.

Ebben az összefüggésben nem vesszük figyelembe azt a réteget, amelyik a könyvtári rendezvények miatt tér be az intézménybe, hiszen az ilyen látogató a gyűjteménynek ezzel nem lesz használója, még kevésbé rendszeres használója. Ráadásul kevésbé jellemző, hogy valamely rendezvény hatására beiratkozik valaki a könyvtárba, és rendszeres könyvtárhasználóvá, sőt a legnemesebb értelemben olvasóvá válik. Inkább fordítva: a rendezvénylátogató réteg általában eleve a könyvtár olvasóiból kerül ki, azok közül, akik a szabadidő tartalmas eltöltésének helyszínéként is értelmezik a könyvtárat, vagyis közösségi térként használják.

Tehát hogy is néz ki a *könyvtárhasználó* szemszögéből a digitális gyűjtemény elterjedése? A tanulók, hallgatók szemszögéből nézve ez a változás egyértelműen

pozitív. Otthonról, gyorsan, minimális energia ráfordításával találja meg az információt, melyre szüksége van. A legkisebb ellenállás irányába fordul. Ez természetes emberi reflex. Amint a különböző szakterületek releváns szakirodalmi digitalizált, elektronikusan hozzáférhető állapotban lesz, a könyvtárak el fogják veszíteni a szakemberi használói réteget is.

Az *olvasó* réteg, aki a szépirodalomért, a szórakozásért, a szabadidős tevékenység részeként tér be a könyvtárba, viszonylag stabil. Egyelőre. A szépirodalmi művek jókora hányada ugyan már a neten is elérhető, onnan letölthető, digitalizált változatban hozzáférhető, de az olvasói szokások még nem követték ezt a változást. A kötelező olvasmányok is „tartják még a frontot”, de az a tény, hogy a diákok szívesen részesítik előnyben a rövidített elektronikus változatokat, elég számottevően releváns ezen a téren (egy rövidített változatot letölteni sokkal egyszerűbb, mint a teljes műnek a könyvtárban utána járni). Ott még nem tartunk, hogy nagy klasszikusaink és a világirodalom gyöngyszemeinek nyomtatott változatai háttérbe kerültek volna az elektronikus változattal szemben. (Lehetséges, hogy csupán a magyar nyelv miatt, és itt is pusztán megkésetttség-szindrómáról van szó. Vagyis lesz ez a helyzet hamarosan rosszabb is?)

Mindenesetre, ezen a téren a változás még nem érzékelhető, nem mérhető. A nyomtatott szépirodalom mellett tartó erő, hogy komoly irodalom olvasására a számítógép képernyője (egyelőre) nem alkalmas. Nem lebecsülendő veszélyforrást jelent azonban az e-könyvek megjelenése. Hosszabb távon ezt a körülményt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen az e-könyv térhódítása számottevő lesz az y-generáció körében.

Nem lehet ugyanis generációs kérdésektől eltekinteni, amikor a könyvtárak használóiról gondolkodunk. A baby-boom, a lázadó nemzedék, az x-nemzedék olvasási, információ-keresési szokásai gyökeresen különböznek az y-generáció szokásaitól. Utóbbiakat nem véletlenül hívjuk digitális nemzedéknek – nem beszélve a z-generációról, akik egyenesen beleszülettek a digitális technológiákba, IT-nemzedékként definiáljuk őket.

Nem nehéz tehát prognosztizálni a tendenciát a szépirodalomra nézve sem. Rövid távon nincs veszély, a „klasszikus” generációk még használják a könyvtár

szépirodalmi gyűjteményét. Kérdés azonban, hogy az IT-nemzedék – a nem is olyan távoli jövőben – hogy áll majd ehhez a kérdéshez. A Gutenberg-galaxis túlélőinek szembe kell nézniük mindezen változásokkal.

5. Új momentum a körülmények és elvárások viszonyában

Összegezzük most az eddigieket, és kérdezzük meg: fenyegetett helyzetben van-e a könyvtár?

Napjainkra a könyvtár intézményi körülményei tehát alaposan átalakultak, jól ismert külső – gazdasági, társadalmi és technológiai – tényezők hatására. A körülmények fentiekben ecsetelt, legújabb időkbeli változása is értelemszerűen magával hozta az elvárási rendszer változását. De meg is fordíthatjuk az okozati láncot: az információs társadalom elvárásai teremtettek új intézményi körülményeket.

Az információhordozó médium mai megváltozásának következményeivel viszont minden idők legnehezebb helyzete állt elő. A digitalizáció és a forrásközpont- vagy hálózati társadalmi csomópont-szerep nem egyszerűen *mást* vár el a könyvtártól, hanem, olybá tűnik, nem tart igényt az eddigi fogalmaink szerinti könyvtár lényegét jelentő bázisra, a nyomtatott könyvre. A hagyományos, papír alapú gyűjtemények sorsát mindez megpecsételheti, annak jövőjébe legalábbis alaposan beleszól. Fennáll annak a veszélye, hogy – noha képletesen de digitalizációs és virtualizációs logikával szólva – a könyvtár falait vesztve beletágul a virtuális térbe.

Hogy gondolkodjunk erről? Fenyegetett helyzetben van-e a könyvtár? Az a helyes kiindulási pont, ha nem felejtjük, hogy az információs társadalom kihívásainak a könyvtár meg tudott felelni, sőt, profitált is belőle. A digitalizáció és virtualizáció elvárásainak is meg fog tudni felelni. A kérdés csak az, hogy milyen áron? Mekkora lehet az a szerkezetváltozás, melyet még elbír? A hagyományos megőrző funkció teljesen megváltozik? A szolgáltatás új típusa lép a helyébe?

6. Beletágul a könyvtár a virtuális térbe?

A virtuális térben a könyvtárak máris benne vannak. Jelenleg még vannak falaik. Van gyűjteményük, polcokon elhelyezkedő papír alapú dokumállományuk. A számítógépes park mellett jól megfér a nyomtatott dokumentum. A hálózati

társadalom elvárásai nemhogy nem zárják ki a könyvtárosi segítség szükségességét, de a könyvtár fontos hálózati csomópont. A könyvtár mint forrás(tudás)központ tehát már nem vízió, fikció (és korántsem orwelli), hanem maga a valóság – mert az átvirtualizálódott valóság attól még valóság marad. Ezzel önmagában nincs semmi baj, mi több, a szüntelen megújulni képes szakma kézzel fogható eredményei is benne vannak ebben.

Az informatikus-könyvtáros képes megoldani az informatikai problémákat, természetes módon áll az informatika térnyeréséhez. Engem inkább az aggaszt, hogy azok a hagyományos értékek, melyek évszázadokon át jellemezték a könyvtáros szakmát, kezdenek beleolvadni az informatika térnyerésének vákuumába. Természetes dolog, hogy a szakma megújulása új ismereteket kíván, új területeket kell bevinni az informatikus-könyvtáros képzésbe is. Viszont nyugtalanító az, ahogyan a hagyományos bölcsész mentalitás és közelítés kezd háttérbe szorulni.

Ahhoz, hogy elkerüljük a falak nélküli könyvtár olyan vízióját, amelyet az információs társadalom Alice-ének pillanatképe varázsol elénk, elengedhetetlenül szükséges a bölcsész gondolkodás megtartása, szinten tartása, sőt, megerősítése. A könyvtárosi szakma egyik alappillére az olvasóval való személyes kapcsolattartás, annak pedig elengedhetetlen előfeltétele az olvasottság, a jártasság, a bölcseleti gondolkodás, a humanisztikus műveltség megléte. A digitális gyűjtemények nem igénylik ezt, azok létrehozásához, felépítéséhez, karbantartásához és fenntartásához szinte kizáró jelleggel informatikai tudás szükségeltetik. Ahhoz, hogy segítsünk a Gutenberg-galaxis túlélésében, felelős szakemberekként erre is nagy gondot kell fordítanunk.

A kérdés, mely szerint felszívódik-e a könyvtár a virtuális térben, nyitott. Szeretném azt hinni, hogy nem, nem szívódhat fel. Túlságosan mélyen gyökerező hagyományokkal rendelkezik és évszázados tapasztalatokat halmozott fel ahhoz, hogy egy információhordozó-váltással eltűnjön a táguló cybertérben. A különböző kommunikációs eszközök is meg tudnak élni egymás mellett, segítve és kiegészítve egymást, megkeresve azt az együttélési formát, melyben minden csatorna megtalálja a maga funkcióját és szerepét. A televízió megjelenése nem zárta ki a rádiózást, a videó térhódítása nem szüntette meg a mozit; merjük remélni, hogy a digitális kultúra és irodalom sem fogja háttérbe szorítani a Gutenberg-galaxis máig élő vívmányát.

(Az e-könyv megjelenésével ehelyütt nem foglalkozom, mert úgy gondolom, önálló előadást igényelne.)

7. Az információhordozós paradigmaváltás és az informatikus-könyvtáros

Az információs társadalom és az információhordozó-váltás paradigmaváltást hozott a szakemberképzésben is. A könyvtáros szakma most abban a szerencsés helyzetben van, hogy még egymás mellett dolgoznak a „hagyományos” képzésben részesült baby-boom nemzedék képviselői, és megjelentek a munkaerőpiacon az y-generáció tagjai, akik már másféle szerkezetű képzést kaptak. Az x-nemzedék tagjai képviselik az átmenetet: elmondható róluk, hogy kiválóan alkalmazkodtak az információs társadalom beszívargó elvárásaihoz. Nem azt akarom mondani, hogy a baby-boom nemzedék nagy tudású és hatalmas szakmai tapasztalattal rendelkező képviselői nem értették az információs szupersztráda „közlekedési” szabályait. Az idősebb korosztály ugyanolyan természetes elfogadással közelített a számítógép világhoz, mint a fiatalabbak. A könyvtáros generációk együttélésének az a hatalmas előnye, hogy így a hagyományos értékkövetés, a gyűjteményhez és a könyvtári szolgálathoz és szolgáltatásokhoz való hozzáállás szinte egyensúlyban tartja az intézményt a gépesítés, digitalizálás és hálózatiság közepette. És az egyensúlyozás tanulható, a fiatalabb generáció kötelessége átvenni, megtanulni, kamatoztatni, tovább éltetni a szenior korosztály emberi és szakmai kompetenciáit.

Az utóbbi években (évtizedekben) nem csak az informatikus-könyvtáros képzés struktúrája változott meg, hanem a leendő szakemberekkel szembeni elvárások is. A könyvtári terület 2003–2007 közötti stratégiájának negyedik, a könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételével foglalkozó bizottsága küldetésnyilatkozatában a következőket fogalmazta meg: a könyvtáros *információmenedzser*, akinek rendelkeznie kell a legújabb szakmai ismeretekkel a dokumentum- és információszolgáltatás területén, és az ismeretek mellett olyan speciális tudásnak is birtokában kell lennie, amely empatikussá teszi a hátrányos helyzetű könyvtárhasználókkal történő foglalkozásra. A szakmai előírások egyik lehetséges mérőműszere a CERTIDoc európai uniós

minősítési rendszer. A többféle megközelítés és csoportosítás mellett a kompetenciák csoportosítása négy szint szerint történik.¹¹

- a) *Alapvető ismeretek.* Az a szakember, aki képes használni a rendelkezésére álló eszközöket, és birtokában van a szakterületéhez kapcsolódó alapvető ismereteknek (alapvető szókinccs, egyszerűbb feladatok végrehajtása).
- b) *Gyakorlati vagy technikai ismeretek.* Az a szakember, aki rendelkezik az alapvető eszközökkel kapcsolatos szakmai tudással, speciális és ismétlődő feladatokat tud végrehajtani, valamint képes arra, hogy az adott szakterületen gyakorlati tudásának felhasználásával együttműködjön más szakemberekkel. Felismeri és értelmezi az igényeket, s ennek alapján fejlesztésekre, ill. új szolgáltatások kialakítására vonatkozó javaslatokat tesz. (Az első igazán szakmai szint!)
- c) *Az eszközök hatékony használata.* Az a szakember, aki nemcsak ismeri, hanem ismertetni és használni is tudja a szakma módszereit. Képes egy adott helyzet értelmezésére, a döntéshozatalra és új eszközök kifejlesztésére.
- d) *A módszerek hatékony használata.* Az a szakember, aki birtokában van a szakmai módszertan ismeretének és ezáltal képes új rendszereket alkotni. Képes az intézményen vagy intézményi hálózaton belüli információ áttekintésére és menedzselésére.

Ezekon felül a kompetenciákat kiegészítik az azokat összekötő építőelemek, a 20 tulajdonság, melyeket hat csoportba szerveztek.

A – Személyes kapcsolatok

- 1 – Önállóság
- 2 – Kommunikációs készség
- 3 – Nyitottság
- 4 – Empátia
- 5 – Csapatpszellelem

---

¹¹ Grebot, Agnes – Hangodi Ágnes: Könyvtári és információs szakemberek kompetenciái, tulajdonságai, minősítési szintjei. *Könyvtári figyelő*. 2008. 1. sz., 26-28. p.

6 – Tárgyalási képesség

7 – Pedagógiai érzék

B – Kutatás

1 – Rendszerező képesség

C – Elemzés (analízis)

1 – Elemző képesség

2 – Kritikus gondolkodás

3 – Szintetizáló képesség

D – Kommunikáció

1 – Diszkréció

2 – Érzékenység

E – Irányítás

1 – Kitartás

2 – Precizitás

F – Szervezés

1 – Rugalmasság

2 – Előrelátás

3 – Döntésképeség

4 – Kezdeményezőkézség

5 – Szervezőkézség

Konklúzió

Ezen a ponton jutottam el annak megfogalmazásáig, ami mellett hitet kívánok tenni. A most sorolt kompetenciák és tulajdonságok olyan szintű minőséget garantálnak a könyvtári munkában, melyekkel a szakma a hagyományos értékeket is megőrizheti, és az információs, tudás-alapú, hálózati társadalom hálózaticsomópont-elvárásainak is meg tud felelni; a digitalizált forrásközpont-funkciót gond nélkül be tudja tölteni; ugyanakkor bizvást meg tud küzdeni a paradigmaváltás által támasztott, általam bemutatott sajátos nehézségekkel is. Segíteni fog ebben, hogy könyvtáraink falai azért még állnak, gyűjteményüket valós, kézzel fogható dokumentumok alkotják, a

tájékoztatást szolgáló adatbázis-halmazzal kiegészítve. A számítógépes hálózat, a korlátlan internet-használat, a laptopok megjelenése a tanulásban és a tájékozódásban (is) még nem írta felül a hagyományos értelemben vett gyűjtemény létjogosultságát.

Amellett is hitet kívántam tenni, hogy a falak nélküli könyvtár jövőképét komolyan kell vennünk, mert lehet, hogy már itt van a másik utcában, csak a saroktól nem látszik. És a mi felelősségünk, hogy a digitalizált jövő Alice-ének csoda-országában, a kétségtelen nyereséglista mellett, alapértékek ne kerüljenek a veszteséglistára. Főleg azért ne, mert az intézmény múltját adó és jelenét még mindig meghatározó nyomtatott könyv a mindenkori újrakezdés biztosítója is. Mert hiszen mi lesz Alice digitalizált és virtualizált csoda-országával, ha egy természeti katasztrófa vagy a nemzetközi terrorizmus kikapcsolja az áramforrást?